

Hoe effectief is activerend arbeidsmarktbeleid?

MARLOES ZIJL & JESKE VAN SETERS

Sinds het begin van de jaren '90 van de vorige eeuw heeft zich een verandering voltrokken in het Nederlandse arbeidsmarktbeleid. Waren de uitgaven voor arbeidsmarktbeleid in 1990 nog grotendeels passief — dat wil zeggen: verstrekkingen van uitkeringen zonder expliciete prikkel of hulp om weer aan het werk te gaan —, tegenwoordig is een groot deel van de uitgaven aan arbeidsmarktbeleid (ruim 25%) gericht op het activeren van individuen. Voorbeelden zijn scholingsmaatregelen, sancties, gesubsidieerde arbeid en reductie van de armoede- en productiviteitsval.

Gezien de omvang van het bedrag dat inmiddels omgaat in dit activerend arbeidsmarktbeleid, rijst de vraag hoe nuttig deze uitgaven nu eigenlijk zijn. In dit artikel proberen wij een antwoord op deze vraag te geven, die mede in het licht van de plannen van het demissionaire kabinet en de discussie over behoud dan wel afschaffing van de Melkertbanen nog sterk aan actualiteit heeft gewonnen.

Achter de vraag naar de effectiviteit van arbeidsmarktbeleid gaat een complexe thematiek schuil. Effectiviteit meet de mate waarin doelstellingen van beleid worden bereikt. Op het vlak van activerend arbeidsmarktbeleid gaan we er-

van uit dat de doelstelling luidt: zoveel mogelijk mensen actief krijgen op de reguliere arbeidsmarkt (deze doelstelling is overigens bij lang niet alle instrumenten expliciet geformuleerd). De effectiviteitsvraag die wij dan stellen is: hoeveel mensen extra hebben een baan vergeleken met de situatie waarin geen activerend arbeidsmarktbeleid zou zijn gevoerd?

Het startpunt voor het beantwoorden van deze vraag ligt bij het kijken naar de succesvolle deelname aan de diverse activerende programma's. Dit noemen wij de *bruto effectiviteit*. Veel mensen die deelnemen aan dergelijke programma's zouden wellicht ook op eigen kracht een baan hebben gevonden. Bruto effectiviteit overschat derhalve de bijdrage van een instrument aan feitelijke werkgelegenheid. Corrigeren wij hiervoor, dan resulteert wat wij de *netto effectiviteit* noemen. Deze netto effectiviteit is veel moeilijker te meten dan de bruto effectiviteit. En zelfs als wij daartoe in staat zijn, hebben wij nog geen inzicht in het totale effect van een beleidsinstrument. Het is namelijk mogelijk dat die mensen die via een programma aan een baan worden geholpen de plaats van anderen innemen. Dit zogeheten substitutie- of verdringings-effect vormt het verschil tussen de netto effectiviteit voor de doelgroep en de *netto effectiviteit voor de samenleving*. Deze effectiviteit is nog lastiger te meten. Verder zijn daar nog de zogeheten *indirecte effecten* van beleid op de samenleving: puur het feit dat beleid gevoerd wordt kan invloed hebben op de manier van denken in een samenleving. Zo kan bijvoorbeeld het voeren van actief arbeidsmarktbeleid bijdragen aan het ont-

68

Over de auteurs Marloes Zijl & Jeske van Seters zijn werkzaam bij de Stichting voor Economisch Onderzoek van de Universiteit van Amsterdam. Dit artikel is gebaseerd op hoofdstuk 6 van het SEO-onderzoeksrapport 'Dutch experiences with the European Employment Strategy'.

Noten en literatuur Zie pagina 73

Marloes Zijl & Jeske van Seters *Hoe effectief is activerend arbeidsmarktbeleid?*

staan van een op werkgelegenheid en ondernemerschap gericht maatschappelijk klimaat.

Het meten van effectiviteit van arbeidsmarktbeleid heeft in Nederland geen prioriteit genoten. Onze zoektocht door de literatuur leverde nagenoeg alleen indicaties van bruto effectiviteit op. Voor het verschijnen van *Aan de slag*, het baanbrekende verslag van de interdepartementale beleidsgroep (IBO) onder leiding van de secretaris-generaal van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in 2001, was er in ambtelijk Nederland klaarblijkelijk weinig behoefte te onderzoeken in hoeverre het geld uitgegeven aan activerend arbeidsmarktbeleid nuttig besteed was. Overigens is dit geen typisch Nederlands verschijnsel. Dit geldt voor de meeste Europese landen. Recent zijn landen als Zweden, Noorwegen, Denemarken, Groot-Brittannië en Duitsland echter gestart met serieuze pogingen tot het meten van netto effectiviteit.

De Verenigde Staten hebben een geheel andere traditie. Daar worden veel nieuwe arbeidsmarktmaatregelen eerst bij wijze van experiment geïntroduceerd en vervolgens geëvalueerd. Veel van het geld dat in de VS omgaat in activerend arbeidsmarktbeleid wordt besteed aan dergelijke evaluaties. Voor het antwoord op de vraag hoe effectief bepaalde beleidsinstrumenten zijn, grijpen we daarom veel naar Amerikaans onderzoek.

VIER COMPONENTEN

Activerend sociaal beleid bestaat grofweg uit vier componenten. We onderscheiden 1. bemiddeling bij het zoeken naar een baan; 2. prikkels voor reïntegratie; 3. scholing, en 4. loonkosten-subsidies en baancreatie. Gedeeltelijk overkoepelend is de zogeheten 'sluitende aanpak', die inhoudt dat iedereen die werkloos wordt binnen 12 maanden (jongeren binnen 6 maanden) een reïntegratieplan krijgt aangeboden. Dit plan kan bestaan uit één of meerdere van de bovenstaande componenten van activerend arbeidsmarktbeleid. In het onderstaande zullen wij de vier componenten ieder afzonderlijk de revue laten pas-

seren. De sluitende aanpak zullen wij niet afzonderlijk belichten.¹

1. Bemiddeling en monitoring

Bemiddeling is een traditioneel bestanddeel van activerend arbeidsmarktbeleid, die reeds enige tijd bestaat. Specifieke vormen van bemiddeling zijn beroepskeuzetests en sollicitatiecursussen. Ter benadering van het bedrag dat aan dit alles wordt besteed, noemen wij het budget van Arbeidsvoorziening. Dat bedroeg in 2001 327 miljoen Euro.

Het onderzoek dat in Nederland is verricht naar de effectiviteit van bemiddeling levert geen eenduidige conclusie op. Een experiment gehouden in 1990 toonde aan dat bemiddeling succesvol was in het vergroten van het aantal sollicitaties (Gorter en Kalb, 1997). Een meer recent experiment toont aan dat bemiddeling en monitoring slechts een verschuiving van informele naar formele zoekmethoden teweeg brengen (Van den Berg en Van der Klaauw, 2000). Een mogelijke verklaring voor het verschil tussen beide studies bestaat uit de uiteenlopende arbeidsmarktsituatie in beide perioden. Bemiddeling en monitoring zouden zinvol zijn in een situatie van hoge werkloosheid en veel minder in een krappe arbeidsmarkt, wanneer de mensen die gemakkelijk bemiddelbaar zijn toch wel een baan vinden.

Internationaal onderzoek vindt een positief effect van bemiddeling en monitoring op de uitstroom uit werkloosheid. Deze instrumenten worden in het buitenland voornamelijk ingezet voor mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt (en derhalve minder toegang tot informele zoekkanalen). Ook dit kan het verschil met de uitkomsten van het meest recente Nederlandse onderzoek verklaren. Aan te bevelen is dan ook een focus juist op deze doelgroep.

Wij concluderen ten aanzien van bemiddeling en monitoring dat het effect positief is, vooral in tijden van hoge werkloosheid en wanneer ingezet bij mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Als deze activiteiten een po-

Marloes Zijl & Jeske van Seters *Hoe effectief is activerend arbeidsmarktbeleid?*

sitieve bijdrage leveren aan de motivatie van mensen om een baan te vinden, kunnen wij hier bovendien een positief indirect effect verwachten. De kosten van dit instrument per werkloze zijn vrij laag en kunnen bovendien nog verlaagd worden door te focussen op de doelgroepen.

2. *Prikkels voor reïntegratie*

Prikkels voor reïntegratie worden in Nederland ingezet in de vorm van sancties en uitstrooppremies. Sancties worden ingezet bij misbruik van uitkeringen, zoals bijvoorbeeld bij onvoldoende baanzoekactiviteiten of het achterhouden van informatie. Sinds 1987 biedt de WW de mogelijkheid deze sancties op te leggen. Onderzoek naar het effect van dit instrument toont een groot positief effect op de uitstroom uit werkloosheid en/of bijstand aan. De kans om een baan te vinden neemt door het opleggen van een sanctie met ruim 10 procentpunt toe (Mullenders, 1996), of verdubbelt zelfs (Abbring, 1997 en Van den Berg et al., 1998). Aangezien de kosten verbonden aan het opleggen van sancties gering zijn, kan dit instrument zeker kosteneffectief genoemd worden.

Het instrument van uitstrooppremies is met name bedoeld om de zogeheten armoedeval te overbruggen. Om te voorkomen dat mensen die een baan accepteren er in inkomen op achteruit gaan, kunnen gemeenten een eenmalige bonus verstrekken. Nederlands onderzoek naar dit instrument is nog niet verricht, maar Amerikaanse evaluaties tonen aan dat de werkloosheidsduur significant verkort kan worden door het gebruik van dit instrument. Hierbij maken wij echter twee kanttekeningen. Ten eerste kent dit instrument een hoge misbruikkans, doordat mensen zich als werkloos kunnen voordoen tussen twee aansluitende banen in, puur om de bonus op te strijken. Ten tweede is het mogelijk dat de kosten van het instrument hoger zijn dan de baten. Het bedrag aan verstrekte bonussen kan hoger zijn dan de afname van de uitgaven aan uitkeringen. In dat geval is het maatschappelijk effect negatief.

3. *Scholing*

Scholing wordt in Nederland als een van de belangrijkste middelen gezien om mensen weer aan de slag te helpen. Wanneer er sprake is van onvoldoende aansluiting tussen vereiste kwalificaties op de arbeidsmarkt en feitelijke opleiding, worden mensen omgeschoold. Binnen de sluitende aanpak worden scholingsroutes bekostigd door de overheid; werklozen, arbeidsgehandicapten en bijstandsgerechtigden volgen scholing met behoud van hun uitkering; en de w1w (Wet Inschakeling Werkzoekenden) bevat een financiële prikkel om scholing af te ronden. Al met al gaat hier een flink bedrag in om. Een van de meest schokkende ervaringen tijdens ons onderzoek betrof het feit dat niemand schijnt te weten hoeveel geld in Nederland aan scholing van werklozen wordt besteed. Dit maakt het lastig een uitspraak te doen over kosteneffectiviteit.

Evaluatiestudies, met name in het buitenland uitgevoerd, geven vrijwel alle aan dat het effect van scholing gering is. Vooral werklozen met de laagste kwalificaties en jongeren die voortijdig de school hebben verlaten hebben nauwelijks profijt van scholingsmaatregelen. Echter, mensen met zogenaamde latente kwaliteiten, zoals herintredende vrouwen en immigranten die in hun land van origine een gedegen opleiding hebben genoten, hebben wel degelijk baat bij scholing. Scholing kan dus wel effectief zijn, mits zij op deze groepen gericht wordt. Een studie (Janssen et al., 2001) geeft aan dat vrouwen belemmeringen ondervinden bij de toegang tot scholingsprogramma's. Het wegnemen van dergelijke belemmeringen verdient derhalve prioriteit.

4. *Loonkostensubsidies en baancreatie*

In recente jaren zijn veel instrumenten ontwikkeld die de overheid in staat moeten stellen banen voor probleemgroepen te creëren of baancreatie voor deze groepen te stimuleren. Gesubsidieerde arbeid, beschermde arbeid, subsidies voor arbeidsgehandicapten en fiscale instrumenten vormen de onderdelen hiervan.

Marloes Zijl & Jeske van Seters *Hoe effectief is activerend arbeidsmarktbeleid?*

Gesubsidieerde arbeid bestaat sinds 1998 in de vorm van wIw-banen en wIw-werkervaringsplaatsen en sinds 2000 in de vorm van ID (instroom/doorstroom)-banen. De deelname aan deze drie vormen van gesubsidieerde arbeid betreft respectievelijk 34.900, 5.300 en 43.000 personen (NAP 2001). De uitstroom uit deze banen naar reguliere arbeid, de zogenaamde bruto effectiviteit, is gering: respectievelijk 19%, 53% en 6%. Schattingen van de netto effectiviteit zijn zelfs nog kleiner, verschillen niet of nauwelijks van 0 en zijn soms zelfs negatief (bijvoorbeeld CPB, 2000). Het is dus mogelijk dat werkgevers het feit dat iemand een gesubsidieerde baan heeft gehad als negatief signaal hanteren. Een andere mogelijke verklaring is dat uitstroom naar reguliere arbeid te weinig centraal staat in de programma's. De wijze van financiering is illustratief in dit opzicht. Een instelling die dergelijke programma's uitvoert krijgt een budget afhankelijk van het aantal mensen in gesubsidieerde banen. Dit stimuleert de instelling niet om mensen aan een reguliere baan te helpen. Overigens geeft ook buitenlands onderzoek aan dat gesubsidieerde arbeid weinig effectief is in het stimuleren van reguliere werkgelegenheid (Fay, 1996; Martin en Grubb, 2001). Hierbij moet wel de kanttekening gemaakt worden dat een van de doelen van ID-banen het verbeteren van de dienstverlening van de overheid is. Dit maakt dat we deze vorm van gesubsidieerde arbeid niet volledig kunnen afrekenen op de uitstroom naar regulier werk.

Beschermde arbeid wordt in Nederland sinds 1998 aangeboden in de vorm van de wsw (Wet Sociale Werkvoorziening). wsw-banen zijn bedoeld voor fysiek of psychisch arbeidsongeschikte personen. In de nieuwe wsw kunnen gemeenten niet alleen werknemers in sociale werkplaatsen werk bieden, maar ook extern plaatsen bij reguliere werkgevers. De wsw heeft in principe geen uitstroomdoelstelling en kan daar derhalve ook niet op worden afgerekend. Maar de nieuwe mogelijkheden om personen extern te plaatsen zijn geïntroduceerd met het doel de mogelijkheid van overgang naar een reguliere

baan te vergroten. In de praktijk maakt 0.75% van de wsw'ers een dergelijke overstap. Illustratief is het feit dat het doel van 1250 externe plaatsen in 1999 bij lange na niet gehaald werd: in 1999 waren slechts 200 van dergelijke plaatsen gecreëerd. Ook bij de wsw is de financiering een mogelijk struikelblok voor uitstroom. Zowel werkgevers als werknemers ontberen prikkels voor overgang naar een reguliere baan (Dijkstra et al., 2001).

Subsidies voor arbeidsgehandicapten worden sinds 1998 verstrekt via de REA (Reïntegratie Arbeidsgehandicapten). Deze wet heeft tot doel werkgevers te stimuleren om arbeidsgehandicapten in dienst te houden of te nemen, door middel van subsidies voor werkplaatsaanpassingen en loonkostensubsidies. Heyma en De Vries (2002) tonen aan dat de netto effectiviteit van verschillende REA-instrumenten positief is. Zij geven echter ook aan dat het macro-effect geringer zal zijn, daar verdringing verwacht mag worden.

Fiscale instrumenten die worden ingezet bij de creatie van arbeidsplaatsen dateren van 1996, toen de wva (Wet Vermindering afdracht loonbelasting en premie voor volksverzekering) werd geïntroduceerd. Twee belangrijke instrumenten maken hiervan deel uit. Ten eerste de SPAK (Specifieke Afdrachtskorting), die werkgevers een reductie van de loonbelasting voor alle werknemers met een loon onder 115% van het wettelijk minimum loon garandeert. In het jaar 2000 ontvingen werkgevers SPAK voor ongeveer 1 miljoen werknemers. De kosten hiervan bedroegen 930 miljoen Euro.

Ten tweede is er de vLW (afdrachtsvermindering Langdurig Werklozen) die vier jaar subsidie geeft aan werkgevers die een langdurig werkloze in dienst nemen. In tegenstelling tot de SPAK geldt de vLW dus alleen voor nieuw in dienst genomen personen en niet voor het gehele personeelsbestand. Als gevolg daarvan zijn de kosten ook veel lager: 176 miljoen Euro in 2001.

De geschatte netto effectiviteit van SPAK schommelt rond de 5-9% (Van Polanen Petel et al., 1999), waarbij substitutie-effecten zijn mee-

Marloes Zijl & Jeske van Seters *Hoe effectief is activerend arbeidsmarktbeleid?*

genomen. Dit betekent dat 5-9% van de werknemers voor wie een SPAK korting wordt verstrekt geen baan zou hebben als de SPAK niet bestond. In 1998 is de SPAK korting verhoogd van 500 Euro naar 1817 Euro, wat het effect ten opzichte van de schatting van Van Polanen Petel et al. ver groot kan hebben. Bovendien was niet alleen het doel nieuwe banen te creëren, maar ook bestaande laag betaalde banen te behouden. Dit effect is buiten beschouwing gelaten, wat betekent dat de netto effectiviteit wellicht hoger is dan de geschatte 5-9%. Bovendien lijkt de SPAK vooral effectief voor etnische minderheden, een van de doelgroepen van het activerend arbeidsmarktbeleid (SER, 2002). Echter de SPAK heeft mogelijk ook een negatieve invloed op lonen van werknemers (Muhlau en Salverda, 2000). Wanneer het loon stijgt tot boven 115% van het minimumloon vervalt de SPAK korting, wat werkgevers niet stimuleert het loon van werknemers tot boven deze drempel te verhogen.

Over de VLW zijn de evaluatiestudies positiever dan over de SPAK. De netto effectiviteit wordt geschat op 13-43% en voor de doelgroep op 33-67% (Hoffius et al., 1999). Van de werknemers voor wie een VLW korting wordt betaald aan de werkgever zou dus 13-43% zonder de VLW geen baan hebben. Echter, tweederde van de VLW gaat naar gesubsidieerde banen. Dit verschijnsel meenemend, is de netto effectiviteit slechts 3-11% (Van Polanen Petel et al., 1999), in dezelfde orde van grootte als de SPAK. Doordat de VLW tijdelijk is, is zij echter goedkoper dan de SPAK. Het rapport *Aan de slag* concludeert dat het macro-effect van de VLW groter is dan dat van de SPAK, vanwege het feit dat de VLW focust op de doelgroep (langdurig werklozen), terwijl de SPAK dat niet doet. Het huidige 'demissionaire' regeerakkoord omvat het direct afschaffen van de VLW en het afschaffen van de SPAK in vier stappen.

72

CONCLUSIES

Nederland geeft veel geld uit aan activerend arbeidsmarktbeleid. Weinig is echter bekend over de effectiviteit van deze uitgaven in het creëren

van nieuwe banen voor de doelgroep. Wij zijn verheugd over het feit dat het meten van deze effectiviteit momenteel hoog op de agenda van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid staat. Op basis van eerder onderzoek in zowel binnen- als buitenland formuleren wij voorzichtig enkele uitspraken over de effectiviteit van de verschillende instrumenten. Bepaalde vormen van actief arbeidsmarktbeleid genereren een hogere kosteneffectiviteit dan andere. Bemiddeling bij het zoeken naar een baan brengt relatief weinig kosten met zich mee en is vooral voor mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt effectief. Het opleggen van sancties stimuleert mensen tot het leveren van voldoende inspanningen bij het zoeken naar een baan en kan derhalve effectief als actief arbeidsmarktinstrument ingezet worden. Ook dit instrument kost relatief weinig. Scholing is daarentegen veel duurder en blijkt een geringer effect te sorteren. Dit instrument blijkt alleen effectief te zijn voor mensen met zogenaamde latente kwaliteiten: huisvrouwen en immigranten (goed opgeleid in het land van herkomst) hebben profijt van om- en bijscholing. Wegnemen van belemmeringen voor deze groepen in toegang tot scholing verdient derhalve prioriteit. Gesubsidieerde arbeid was tot op heden weinig succesvol waar het ging om doorstroom naar reguliere banen. De wijze van financiering speelt hierin een rol, omdat deze uitvoerende instanties niet stimuleert personen aan een reguliere baan te helpen. Fiscale instrumenten voor het stimuleren van laag betaalde arbeidsplaatsen hebben effect, maar tegen hoge kosten. De (kosten)effectiviteit lijkt hoger wanneer zij focust op de doelgroep en tijdelijk is. Een kanttekening die wij aanvoeren is dat indirecte effecten van beleid zelden gemeten worden. Het feit dat het voeren van actief arbeidsmarktbeleid kan bijdragen aan het ontstaan van een op werkgelegenheid en ondernemerschap gericht maatschappelijk klimaat blijft daardoor onbelicht in bovengenoemde verhandeling over de effectiviteit. Aannemelijk is wel dat indirecte effecten het grootste zijn bij beleid dat aantoonbaar positieve directe effecten

Marloes Zijl & Jeske van Seters *Hoe effectief is activerend arbeidsmarktbeleid?*

sorteert. Een verschuiving van reïntegratiebeleid in de richting van beleid dat meetbaar effectief is, is daarom aan te bevelen. Daarbij loont het om het Nederlandse arbeidsmarktbeleid in de toekomst beter te evalueren dan tot nog toe. Veel maatregelen zijn zo geïmplementeerd dat serieuze evaluatie nauwelijks mogelijk is. Meer

ruimte voor goed opgezette experimenten zou helpen. Schrappen in uitgaven aan actief arbeidsmarktbeleid, zoals het nieuwe kabinet van plan was, zou dan op basis van goed gefundeerde argumenten kunnen gebeuren.

Literatuur

- Abbring, J.H., (1997), *Essays in Labour Economics*, Amsterdam: Tinbergen Institute Research Series.
- Berg, G.J. van den, en B. Van der Klaauw (2000), *Counseling and monitoring of unemployed worker: Theory and evidence from a social experiment*, Amsterdam: Mimeo Vrije Universiteit.
- Berg, G.J. van den, B. van der Klaauw en J.C. van Ours (1998), *Punitive sanctions and the transition rate from welfare to work*, TI-discussion paper no. 98-076/3.
- CPB (2000). *Arbeidsbemiddeling en —reïntegratie van werklozen. Welke rol heeft de overheid te spelen*, werkdocument no. 118, Den Haag: CPB.
- Dijkstra, G.A.Q.J., et al. (2001), *Evaluatieonderzoek Wsw/Wiw, De regiefunctie van de gemeenten*, Den Haag: Elsevier bedrijfsinformatie b.v.
- Fay R.G. (1996), *Enhancing the effectiveness of active labour market policies: evidence from programme evaluations in OECD countries*, OECD/GD(96)111, Paris: OECD.
- Gorter, C. en G.R.J. Kalb (1997), *Estimating the effect of counseling and monitoring the unemployed using a job search model*, *Journal of Human Resources*, vol. 31, issue 3, pp. 590-610.
- Heyma, A.O.J. en E.L. de Vries (2002), *Reïntegratie-instrumenten zijn effectief*, *Economisch Statistische Berichten*, vol. 87, afl. 4346. pp. 116-118.
- Hoffius, R. M. Meijers en M. Touw (1999), *Evaluatie Vermindering Langdurig werklozen VLW*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, VUGA, Den Haag.
- Janssen, M., M.M.J. Stavenuiter en G.E. Bijwaard (2001), *Ik ga niet betalen om te werken*, Breukelen: Nyfer, Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Martin, J.P. en D. Grubb (2001), *What works and for whom: a review of OECD countries' experiences with active labour market policies*, Paris: OECD.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2001). *Aan de slag, eindrapport van de werkgroep Toekomst van de Arbeidsmarkt*, Interdepartementaal beleids-onderzoek ronde 2000 nr. 8.
- Mühlau, P. en W. Salverda (2000), *Low-wage subsidies, employment and wages — The case of SPAK in the Netherlands*, Paper EALE Conference Milaan.
- Mullenders, P. (1996), *Werken sancties? Onderzoek naar het effect van sancties in de WW*, Den Haag: Min Soc Zaken en Werkgelegenheid.
- Polanen Petel, V.C.A. van, et al. (1999), *Werkgelegenheidseffecten van de SPAK and de VLW*, Rotterdam: NEI b.v.
- SER (2002), *Notitie perspectieven voor toekomstig arbeidsmarktbeleid*, Werkgroep Toekomstig Arbeidsmarktbeleid (TAB).

Noten

- 1 Het feit dat tot voor kort een sluitende aanpak wel voor jongeren en niet voor ouderen bestond, biedt een uitstekend aanknopingspunt voor een evaluatie van de netto effectiviteit van het fenomeen sluitende aanpak. Helaas is een dergelijk onderzoek nog niet uitgevoerd.